

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

med svärmeriet för det fornnordiska. Skämten i *Sviavigamal* är inte bara en litterär teknik utan har också politisk udd. En effekt av Almqvists ironier är helt enkelt att den storvulna forntiden får något lätt löjligt över sig. I sitt avsnitt om *Sviavigamal* har Bertil Romberg framhållit just de parodiska sidorna i verket: "Diktaren behandlar dem [asagudarna] respektlöst, med munter romantisk ironi; stilen är sprängfylld med medvetna anakronismer" (1993, s. 257). "Tor uppträder i starkt spexartade sammanhang" (s. 258). Som Romberg antyder här påminner *Sviavigamal* i stora stycken helt enkelt om ett kundensiskt studentspex.

Almqvists ironi är som ett datorvirus som äter sig in i göticismen och programmerar om den. Vad han gör är att flytta över den politiska striden till romantikernas hemmaplan. I stort sett är det samma konstnärliga strategi som Almqvist använde i sina korta berättelser inom *Törnrosens bok* vid slutet av 1830-talet: *Araminta May*, *Kapellet*, *Palatset*, med flera verk där han använde populära genrer för att smuggla ut liberalt färgade budskap (jfr Svedjedal 1987). När Oden, som Almer visar, omskolas till en ny manlighet i ömsesidigt utbyte med kvinnligheten (s. 115) är det samma process som gäller Fabian i *Araminta May* eller Albert i *Det går an*. Detta större sammanhang hade förtjänat att kommenteras i avhandlingen.

I *Sviavigamal* tar den ideologiska striden formen av ett inbördeskrig inom nationalismen, ett krig om svenskhetens ideologiska laddning. Samtidigt underminerar Almqvist försåtligt de storvulna tankar på ett heroiskt förflutet som göticisterna arbetade med. Ett exempel är skildringarna av våld, som ibland är påträngande otäcka, ibland komiskt överdrivna. Om det är svårt att ta asarnas karlatag på allvar är det också svårt att inte skratta åt dem som hyllat dem.

Till saken hör då också att Almqvist väntade med utgivningen av *Sviavigamal* tills han konkurrenter var döda. Ling (1839), Tegnér (1846) och Geijer (1847) kunde inte hindra honom från att få sista ordet. Delvis var *Sviavigamal* ett skämt med deras rykte som författare – och därmed ännu ett inslag i det inbördeskrig på den svenska parnassen där Almqvist redan var en ärrad veteran.

Mot jublet över strider och svärdslek sätter Almqvist i *Sviavigamal* kärlekens lag – den kristliga liberalismen eller den utopiska mysticismen. Hjalmar Sundelöf har noterat hur Almqvist driver liberala frihetsidéer inom verkets ram (var och en ska ha rätt att sälja sin arbetskraft; kvinnan ska själv ha rätt att välja sin man) och i sin avhandling fördjupar Almer analysen i anslutning till Kurt Aspelins term utopisk mysticism. Den kunde ha utvecklats i anknytning till Stig Hellstens (1951) och Karin Westman Bergs (1962) utredningar av Almqvists institutionskritik (bägge saknas bland den anförda litteraturen – termen knyts enbart till Aspelin).

I själva verket blir Almer kanske bara alltför övertygande. Efter att grundligt ha övertygats av Almers (och tidigare Sundelöfs) försök att visa på liberala frihetsidéer i *Sviavigamal* börjar jag undra vilket som egentligen är grundtemat i verket. Almer har tidigare talat om tillblivelse som berättelsens grundtema. Men finns inte ett alternativ i hans egen formel "en fri själ i ett fritt samhälle" (s. 174)? Kanske är grundtemat i *Sviavigamal* närmare besett skapandet av förutsättningarna för detta sorts liv, medan tillblivelse blir ett bimotoiv (eller kanske sidotema)? I så fall har *Sviavigamal* placerats ännu tydligare tematiskt i det sammanhang där verket hör hemma kronologiskt genom sin publicering: hos den sene Almqvist, blickande efter frihetens ljus.

Fakultetsopponentens uppgift är att bjuda beskt mjöd, vilket jag har gjort i form av synpunkter på hur Almer kunde ha drivit vissa analyser och resonemang om förklaringar längre. Men till sist är det dags för honung.

Johan Almers avhandling fyller en lucka i forskningen kring Almqvists syn på det fornnordiska. Den rymmer också fina analyser av kompositionen i *Sviavigamal*, och uppfyller därmed sitt syfte. Analyserna av motivsekvenserna säger väsentliga saker om hur verket fungerar och hur delarna i det binds samman. Avhandlingen pekar också på viktiga inslag av paralleller inom verkets komposition – särskilt vill jag förstas peka på jämförelsen av de blodtörstiga Horgabrudarna och de kärleksfulla asakvinnorna. Genomgångarna av det fornnordiska mytmaterialet är breda och analyserna av myttransformationerna välgjorda och övertygande.

"Sviavigamal? Vad är det" (SS 15, s. 23). Så frågar Herr Hugo i "Minnesfest den första April". Genom Johan Almers avhandling har vi fått veta åtskilligt nytt om detta märkliga verk.

Johan Svedjedal

Hanna Östholm, *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. Gidlunds förlag, Hedemora 2000.

Inför nyåret 1997 tillfrågades några litteraturvetare i *The Times Higher Education Supplement* om kommande trender inom litteraturvetenskapen. Bland svaren kunde bokhistoria återfinnas som en forskningsinriktning på frammarsch. I exempelvis Frankrike, Storbritannien och Australien är denna frammarsch redan ett faktum och större bokhistoriskt inriktade forskningsprojekt pågår där eller är avslutade. Här kan exempelvis nämnas den magnifika *Historie de l'édition française* och projektet med *The History of the Book in Australia*. I Sverige har vi inte nått dithän än och den som söker ett större verk med ett samlat grepp om den svenska bokens his-

toria fram till mitten av 1800-talet får gå till äldre verk av exempelvis Henrik Schücker och Sven Rinman. Nya forskningsinsatser görs dock, inte sällan av litteraturvetare eller idéhistoriker. Som bokhistoria måste betraktas Hanna Östholms doktorsavhandling i idé- och lärdomshistoria: *Litteraturens uppodling. Läsesällskap och litteraturkritik som politisk strategi vid sekelskiftet 1800*. I centrum för undersökningen står två läsesällskap i Uppsala och Åbo kring sekelskiftet 1800 samt två tidskrifter i Uppsala och en i Åbo (i Uppsala *Litteratur-Tidning* och *Journal för Svensk Litteratur* och i Åbo *Allmän Litteratur-Tidning*) som utgavs vid samma tid. Syftet med avhandlingen har varit att studera läsesällskapen och tidskrifterna som medel för att sprida kunskap. Läsesällskapens litteraturbestånd kartläggs liksom tidskrifternas recensioner; vad de behandlar och hur. Östholm menar att både läsesällskapen och tidskrifterna fungerade som främjare av ”uppodling”, ett begrepp som hon själv myntar och som ska ses som ett vidare begrepp än ”upplysning”.

Östholm tar sig an sin forskningsuppgift med stor energi och hon skriver bra. Avhandlingen är uppslagsrik och bjuder på många intressanta infallsvinklar. Den som tror att bokhistorisk forskning huvudsakligen resulterar i ändlös statistik med tillhörande knastertorr prosa borde ordinerar läsning av Östholms avhandling. Flera avsnitt ger fina bilder av exempelvis livet i de två universitetsstäderna vid sekelskiftet 1800, hur de s.k. Järnåren (då inskränkningar i tryckfriheten och import av utländska skrifter lade hårda band på det dåtida kulturlivet) upplevdes av några av läsesällskapens medlemmar och utgivare av tidskrifterna samt svårigheterna att bedriva kritik i en tidskrift då former för hur kritik skulle se ut ännu inte etablerats. De tidskrifter som behandlas sägs ha haft ambitionen att dels informera om vilken litteratur som utkom (”repertorieambitionen”), dels att fostra och forma läsekretsen (”revyambitionen”). En idé som Östholm förfäktar – inspirerad av den franske bokhistorikern Roger Chartier – är att tidskrifterna kunde ses som minibibliotek; recensionerna kunde läsas istället för böckerna, eftersom recensionerna sammanfattade böckernas innehåll. Denna syn ligger till grund för den vikt Östholm tillmäter recensionerna. Orsaken till att recensionerna fick en sådan betydelse berörs inte närmare i avhandlingen, men intrycket är att Östholm menar att det var närmast av bekvämlighetsskäl eller ett sätt för läsarna/prenumeranterna att skaffa sig ett lärt bibliotek utan att behöva köpa en massa böcker. Resonemanget kan utvidgas genom att distributionsvillkoren för tryckta skrifter vid denna tid beaktas: Tunna tidskriftshäften kunde förhållandevis snabbt och billigt distribueras även till avlägsna delar av landet. Mer omfattande böcker hade däremot svårare att nå läsare och köpare ute i landet; böckerna var dyra att distribu-

era och kommissionär kanske saknades på orten. I särskilt hög grad gällde det utländska skrifter. Dessutom var det inte ekonomiskt möjligt för, exempelvis, en präst i landsorten att hålla sig med ett stort bibliotek med nytkomna skrifter. Tidskriftsrecensioner blev då ett sätt för människor att, trots distributionssvårigheter och ekonomiska hinder, hålla sig informerade om nya skrifers innehåll.

Undersökningen koncentreras kring åtta män som var tongivande för de läsesällskap och tidskrifter som behandlas. Här finner vi bland andra Benjamin Höijer och Gustaf Abraham Silfverstolpe – båda tillhörande den radikala s.k. ”Juntan” i Uppsala, den senare även förläggare till de två Uppsalatidskrifter som behandlas – och Frans Michael Franzén i Åbo. Östholm menar att de män som fokuseras hade som syfte att via läsesällskapen och tidskrifterna sprida kunskap. I avhandlingens slutkapitel definieras kunskap som spridande av vetenskapliga rön, frånvaro av vidskepelse och förnuftsgrundade omdömen (s. 235). Genom avhandlingen har dock främst uppodlingsbegreppet använts, ibland synonymt med ”kunskap” men ibland när ”kunskap” uppenbarligen inte befunnits vara en lämplig benämning (t.ex. på s. 123 där förströrelselitteratur ses som del i uppodlingsprojektet). I vilket förhållande begreppen ”uppodling” resp. ”kunskap” står till varandra framstår som oklart. Önskvärt hade varit om begreppen använts konsekvent genom hela avhandlingen. Nu tycks ”kunskap” efter formuleringen av syftet genomgå en förvandling till ”uppodling” för att i avslutningskapitlet åter förvandlas till ”kunskap”.

I avhandlingens undertitel anges att avhandlingen ska behandla ”litteraturkritik”. I formuleringen av syftet (s. 11) omtalas att bl.a. ”litteraturkritiska” tidskrifter ska studeras. Vad ”litteratur” är behandlas först på s. 99, där det omtalas att ett brett litteraturbegrepp användes vid denna tid. ”Litteratur” fick beteckna tryckt kunskap av olika slag, alltså ej vad vi betecknar som skönlitteratur (vilket titeln annars eventuellt kan förleda en eller annan läsare att tro). Östholm använder dock beteckningen ”litteratur” ibland i den för den aktuella tidsperioden ahistoriska betydelsen ”skönlitteratur” (exempelvis på s. 157 f, där jag *tror* att skönlitteratur respektive tidskrifter som behandlar skönlitteratur avses). Detta blir förstås förvirrande. Än värre blir det när Östholm benämner en kategori i läsesällskapet bestånd ”litteratur”, vilken varken innefattar all tryckt litteratur eller enbart skönlitteratur utan periodica innehållande recensioner av tryckta skrifter. I och med detta blir det ibland när ordet ”litteratur” dyker upp i avhandlingen osäkert vad som avses.

Den politiska strategi som omtalas i undertiteln blir inte så framträdande i avhandlingen som kunde förväntas. Främst var det Höijers bidrag i *Litteratur-Tid-*

ning, där Kants filosofiska ståndpunkter framhölls, som kunde ses som politiskt provokativa. Om bidragen ska ses som strategi bör de dock betraktas som kontraproduktiva; Höijers akademiska karriär försvårades avsevärt p.g.a. hans förkärlek för Kant. Här bör noteras att det i avhandlingen läggs stor tonvikt vid en artikelserie av Höijer, "Om anledningen, hufvudinnehållet och de senare framstegen och förbättringarna af den kritiska filosofin" i *Litteratur-Tidning*, med början 1795. Eftersom det här inte är fråga om litteraturkritik (så som begreppet ska uppfattas i avhandlingen, nämligen recensioner av tryckta skrifter) är det inte helt adekvat att en artikelserie (som inte är en recension) får en sådan central betydelse i avhandlingen – som ju ska behandla recensionernas innehåll.

Syftet med avhandlingen har varit att via läsesällskapen och tidskrifterna studera och jämföra synen på kunskap och kunskapspridning i Uppsala och Åbo. Det framgår bl.a. att Läsesällskapet i Åbo hade betydligt mer förströrelselitteratur i sitt bestånd än Upsala Läsesällskap. Vidare recenserades mer förströrelselitteratur i *Journal för Svensk Litteratur* än i den tidigare utgivna *Litteratur-Tidning* (båda utgivna i Uppsala av Silverstolpe), vilket troligtvis var ett sätt att försöka locka fler prenumeranter. Tyvärr har kategorierna för läsesällskapens litteraturbestånd och för tidskrifternas recensionsinnehåll inte gjorts jämförbara. Därmed har möjligheten till jämförelse i ett avseende bortfallit. Det saknas också diagram över vilka ämnen som tidskrifternas recensioner berörde vilket försvårar överblicken. Över läsesällskapens bestånd finns å andra sidan ett överflöd av diagram. Jag ställer mig exempelvis frågande till nödvändigheten av att i såväl diagram som bilaga redovisa läsesällskapens bestånd i antal titlar fördelade på hur ofta skrifterna utkom. Uppgiften blir dessutom inte föremål för vidare analyser.

Avhandlingens utgångspunkt, nämligen att tidskrifterna och läsesällskapen syftade till "uppodling" som spreds först till sina direkta målgrupper för att sedan nå en större allmänhet (framhålls som konstaterat faktum på s. 11 f, dock utan belägg), är identisk med några av de forskningsresultat som författaren i slutet väljer att betona. Det som ska bevisas förutsätts alltså redan från början vilket ju innebär ett cirkelresonemang. Men det som ser ut som en utgångspunkt är kanske istället att betrakta som ett föregripande av avhandlingens resultat. Författaren har förvisso en benägenhet att presentera resultatet först och det material som ligger till grund för resultatet sedan. Detta sker t.ex. på s. 157, då tidskriftsrecensionernas repertorie- resp. revyambitioner presenteras. Två sidor senare meddelas att syftet med recensionsverksamheten skall undersökas i enlighet med repertorie- resp. revyambitionen. Resultatet av undersökningen blir därför inte förvånande; kritiken ger uttryck

för repertorie- resp. revyambition: Läsarna skulle å ena sidan få förment saklig och objektiv information om en skrifts innehåll, å andra sidan fostras till en viss smak.

Belägg för att det var just "uppodling" och spridning av "uppodling" som var syftet med läsesällskapen och tidskrifterna finner Östholm i uttalanden av tidskrifternas och läsesällskapens förgrundsfigurer samt tidskriftsrecensionernas innehåll och läsesällskapens litteraturbestånd. I och med att så mycket ryms inom hennes uppodlingsbegrepp – exempelvis såväl teologi och medicin som förströelse (inklusive romaner) – kan hon också dra slutsatsen att läsesällskapen och tidskrifterna spred just "uppodling". På så vis blir forskningsuppgiften dock självbekräftande; uppodlingsbegreppet används så att det omfattar en stor del av dåtidens tryckta skrifter. Åtminstone de tryckta skrifter som det var möjligt att recensera; katekesen, tillfällesskrifter, länskungörelser och almanackor – som hörde till tryckeriernas mer spridda produktion vid denna tid – kunde svårigen bli föremål för recensioner. Påståendet att läsesällskapen och tidskrifterna främjade uppodling hamnar därför färligt nära påståendet att läsesällskapen och tidskrifterna främjade läsning av allehanda typer av böcker och skrifter. Om uppodlingsbegreppet å andra sidan hade snävats in och "förströelse" utelämnats, så skulle särskilt Läsesällskapet i Åbo och *Journal för Svensk Litteratur* inte lika självklart ha setts som främjare av uppodling – och ännu mindre av kunskap (så som begreppet definieras på s. 235). Östholm övertygar inte mig om att "förströelse" i samtiden kunde ses som främjare av "uppodling". (I själva verket ger hon inga belägg för detta utan nöjer sig med ett obekräftat antagande på s. 123.) Hon ser den s.k. eleganslitteraturen (t.ex. periodica med populärt innehåll om mode och musik) som delaktig i uppodlingsprojektet genom att fostra läsarna till ett visst socialt beteende. Mot detta kan anföras att den i Uppsala utgivna *Elegant-Tidning* (1810, i Upsala Läsesällskaps bestånd) fick läggas ner redan efter ett halvår, inte minst p.g.a. sitt (enligt inflytelserika personer vid universitetet) föga uppbyggliga innehåll. I kategorin "förströelse" ingår också romaner som tvärtom av en bildad elit (d.v.s. samma klientel som befolkade läsesällskap och, troligen, läste de aktuella tidskrifterna) sågs som fullständigt moraliskt fördärvande lektyr och vars innehåll de förmodligen var ovilliga att sprida på det sätt som Östholm förutsätter att "uppodling" spreds. Eftersom "kunskap" i slutkapitlet definieras mer snävt än det sätt på vilket uppodlingsbegreppet används i avhandlingen ger det intryck av en viss brist i överensstämmelse mellan empiri och resultat.

Östholm återkommer då och då till frågan om Silverstolpe kanske inte var ute efter att enbart sprida uppodling via sina tidskrifter, utan såg dem som ett sätt att tjäna sig en hacka. Detta kunde ju i särskilt hög grad ha

gällt efter att han förvisats från akademien efter den s.k. musikprocessen år 1800. Tidskrifternas innehåll säger då minst lika mycket om vad förläggaren trodde kunde göra en tidskrift säljbar som vad han och skribenterna önskade förmedla. Upprepningarna av denna invändning antar i avhandlingen formen av besvärjelser och det diskuteras inte med någon större energi vilken innebörd den kan ha för avhandlingsprojektet. På s. 21 omtalas nämligen att fokus i avhandlingen ska ligga på vad de olika verksamheterna syftade till. Besvärande blir då uppgiften att Silfverstolpes *Litteratur-Tidning* upphörde när den inte fick tillräckligt med köpare och att *Journal för Svensk Litteratur* uppstod istället, med ett litet annorlunda innehåll för att förhoppningsvis locka fler läsare och köpare. I det sammanhanget hade det varit värt att ägna litet energi åt en jämförelse av innehållet i Silfverstolpes bokhandelskataloger med innehållet i hans tidskrifter. I hur hög grad tjänade tidskrifternas recensioner som reklamorgan för hans egna förlagsartiklar och för de skrifter som såldes i hans boklåda? Ett sätt att undvika den besvärliga frågan om förläggarens och utgivarens intentioner hade onekligen varit att helt enkelt strunta i frågan. Den tillför inte avhandlingen så mycket som den ger upphov till en rad invändningar.

I avhandlingen resonerar författaren kring spridningen av "uppodling" via läsesällskapen och tidskrifterna. De läsare och mottagare som omtalas är tänkta läsare; i studien finns inget kartläggning av prenumeranter och medlemmar i läsesällskapen, vilket (trots många förbehåll) är den mest framkomliga vägen för att åtminstone i viss mån nå kunskap om läsarna. Det hade varit fruktbart om uttalanden om tänkta läsare av tidskrifterna hade jämförts med vilken spridning de fick enligt befintliga prenumerantlistor och förteckningar över läsesällskapens medlemmar. (När det gäller läsesällskapens medlemmar har dessutom Albert Wiberg och Olof Mustelin redan berett vägen.) Det går visserligen inte att säkert fastställa att alla prenumeranter och medlemmar i läsesällskapen också var faktiska läsare – men det är onekligen ett mer vetenskapligt hållbart tillvägagångssätt än egna obekräftade antaganden. Författaren kunde i vilket fall som helst ha satt sina antaganden om spridning och mottargrupper i relation till Jakob Christenssons kartläggning av prenumeranterna på Gjörwells planerade (men havererade) *Encyclopedie*, något årtionde tidigare, liksom läsning och spridning av litteratur (i vid bemärkelse) i undersökningar av exempelvis Anita Ankarcrone, Margareta Björkman, Gösta Lext och Åke Åberg.

Över huvud taget har tidigare och närliggande svensk forskning i alltför ringa grad fått komplettera och ge relief åt de egna resultaten. Jag kan exempelvis nämna Gustaf Ljunggrens *Svenska vitterhetens häfder* som knappast nämns alls, trots att de tre tidskrifterna och deras

innehåll där givits visst utrymme. Lika illa är det med förhållandet till Olof Dixelius avhandling *Den unge Järta: En studie över en litterär politiker*. Både Ljunggrens och Dixelius verk används i huvudsak för att bekräfta påståenden av mindre betydelsefull karaktär. Bristen på relation till tidigare forskning ger en närsynthet till det egna materialet. Här kan också nämnas att Östholm resonerar kring begreppet "borgerlig offentlighet" och nämner Jürgen Habermas (s. 17, namnet saknas i registret) utan att ge någon referens till hans stora verk om borgerlig offentlighet.

Avhandlingsförfattaren har haft ett rikt källmaterial att ösa ur. Det har tyvärr medfört en del strukturella problem i avhandlingen. Vissa delar ger ett obearbetat intryck. Framställningen tyngs av omständliga referat av innehållet i recensioner, artiklar, brev och av episoder författaren funnit av värde att redogöra för. Långa partier har liten relevans i förhållande till vad författaren utfäst sig att undersöka, exempelvis delar av presentationerna av nyckelpersonerna. Det tycks som om dessa presentationer styrs av graden av tillgänglig information och/eller källmaterial (oavsett innehåll), inte av vad som varit av betydelse för forskningsuppgiften. De många upprepningarna bidrar till det obearbetade intrycket. Ett avsnitt på s. 170 f, betitlat "Repertorium eller revy" upprepar exempelvis bara sådant som bara några sidor innan behandlas. Fördelningen mellan referat eller redovisningar av alltför ofta nämligen irrelevant information och analyser är ojämn. Sida upp och sida ner får vi, exempelvis, ta del av innehållet i ett antal recensioner i tidskrifterna. Önskvärt är ju att forskaren tolkar och analyserar materialet samt väljer ut vad som är viktigt för avhandlingens syfte och inte överlämnar detta jobb till läsaren. I den mån referat varit nödvändiga för att ge sammanhang borde de koncentrerats betydligt mer än vad som skett i avhandlingen. Tack vare att Östholm skriver så pass engagerat och medryckande lyckas hon dock få läsaren med sig även genom de mest långrandiga partierna i avhandlingen.

Avhandlingen ger alltså tyvärr ett intryck av att inte vara helt genomarbetad. Viktiga termer används inte på ett konsekvent sätt, förhållandet till tidigare forskning är ofta antingen otillfredsställande eller obefintlig, distansen till källmaterialet är stundom för liten och det finns inslag av cirkelresonemang, det senare förmodligen en effekt av en viss oreda i dispositionen.

Det bör samtidigt framhållas att avhandlingen är uppslagsrik och att författaren skriver medryckande. Vidare finner jag de partier där Östholm dykt ner i sitt material för att ge nya perspektiv på ett svunnet kulturklimat ofta mycket läsvärda. Värdefull är också den vikt tidskriftsrecensionerna tillmätts, oavsett om jag är överens med författaren om hur mycket "kunskap" de spred. Vad de än sprid så gjorde de det säkert ofta både bättre

och effektivare än de skrifter som recenserades. För att illustrera detta kan jag citera vad Adolf Törneros skrivit om tidskrifts- och tidningsrecensioner (*Bref och dagboksanteckningar*, utg. R. Bergström, Stockholm 1891, s. 500): "[E]n tryckt dom spjerner man mindre häftigt emot, om man ej är ensidig eller prevenerad. Med den trollkraften fångslar oss dr Fausts svartkonst inom sin magiska krets. Denna trycksvärtans allmagt torde dock ligga ej just i frånvaron af den dömande – eljest skulle väl ett bref eller manuskript hafva samma kraft – utan kanske i den tacksamma erinran, som dunkelt ligger för en hvar, att man från barndomen varit van att se det högsta och känsligaste i tankens område blott på tryckpapper; måhända ock i den narraktiga slutsatsen, att en tryckt författare, som talar till alla, måste tala så mycket opartiskare till hvar och en särskildt, och således är mycket trovärdigare."

Petra Söderlund

Boel Hackman, *Jag kan sjunga hur jag vill. Tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning*. Söderströms. Helsingfors 2000.

Forskningen kring Edith Södergran har alltid haft en påtagligt biografisk anstrykning. Gunnar Tideströms eleganta och på många sätt lysande pionjärverk *Edith Södergran* (1949) med dess inriktning på levnadslöpp och livsomständigheter har blivit den ofrånkomliga utgångspunkten för senare uttolkare av hennes diktning och den främsta källan för vår kunskap om människan bakom verket. Det är emellertid uppenbart att Tideström ofta har handskats självsvåldigt med ett tunt material och hans metoder och resultat har alltmer kommit att ifrågasättas.

Att förklara skönlitterära verk med hjälp av omständigheter i författarens biografi är en gammal uttolkningsmetod med många fallgropar. Särskilt när det gäller kvinnliga författare leder metoden, i sina mer eller mindre populära varianter, gärna till en larvig intimisering och en ofta bristande respekt för vederbörandes konstnärliga kompetens: det blir intressantare att diskutera Selmas, Victorias eller Ediths liv, än att utifrån litterära kvaliteter närma sig Lagerlöfs, Benedictssons eller Södergrans författarskap. I värsta fall blir den litterära produktionen en feberkurva och sjukjournal.

Även om det inte har saknats kritik mot den biografiska tolkningsmodellen i fallet Södergran, har det ändå visat sig vara lätt att trampa i den biografiska fällan. Den första som verkligen radikalt tar avstånd från det spekulativt biografiska för att i stället inrikta sig på själva författarpersonligheten, är Boel Hackman, som i sin doktorsavhandling *Jag kan sjunga hur jag vill. Tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning* (340 s.) koncen-

trerar sig på idéerna och estetiken bakom Södergrans poesi.

I stället för det intuitiva snillet, som i mer eller mindre oreflekterad anslutning till den ena eller andra storheten skapar banbrytande dikter, möter man hos Hackman en mycket medveten konstnär, som på grundval av ingående kännedom om Schopenhauers, Nietzsches och Steiners tankevärldar, och under inflytande av Heine, symbolismen och expressionismen, bygger upp sitt lyriska universum. För Hackman är kontinuiteten i författarskapet ända från tonårs poesin i Vaxdukshäftet till de sista dikterna i den postuma samlingen det centrala: bryggorna mellan Södergrans olika läromästare och ideal förtecknas här på ett sätt som är avsett att övertyga om att hennes korta och starkt föränderliga produktion har vuxit fram ur en en fortlöpande utveckling.

Avhandlingens titel, *Jag kan sjunga hur jag vill*, med undertiteln *Tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning*, är i stort sett täckande. När Hackman, med ett citat ur en av Södergrans egna dikter ("Orfeus" i *Septemberlyran*), lyfter fram det trotsigt självhävdande i övertiteln, gör hon också en snabbteckning av Södergrans diktarprofil så som hon ser den. Här möter vi alltså inte den utsatta unga Raivolakvinnan, slängd hit och dit av ödets vindar, utan den profetiska diktaren, som inte ber någon om lov.

Tankevärld och konstsyn i Edith Södergrans diktning är en något trång undertitel. I själva verket friläggs här det idémässiga och estetiska fundamentet för Södergrans poesi; det är alltså inte bara den tankevärld och den konstsyn som formuleras i Södergrans dikter det gäller, utan dessutom och kanske än mer själva rotsystemet till hennes författarskap.

Denna avhandling har föregåtts av en licentiatavhandling, framlagd 1996, med titeln *Diktens rum: tradition och förnyelse i Edith Södergrans ungdomsdiktning*. Licentiatavhandlingens är i bearbetad form integrerad i doktorsavhandlingens två första kapitel. Det finns således starka skäl att se de två avhandlingarna som en samlad forskningsinsats.

Avhandlingens första kapitel utgörs av "en kritisk granskning" av tidigare forskning, där den biografiska vinklingen visas fram och kritiserar. Ett avslutande appendix innehåller dessutom "Några källkritiska synpunkter på Gunnar Tideströms Södergranmonografi", där Tideströms sätt att på bräcklig grund bygga upp porträttet av Södergran skärskådas med utgångspunkt från ett avsnitt i hans bok.

Det andra kapitlet behandlar ungdomsdiktningen. Det är avhandlingens längsta kapitel, och tillika avhandlingens tyngdpunkt, motor och hjärta. Gentemot tidigare forskning, som i stor utsträckning har behandlat de omskrivna så berömda dikterna i Vaxdukshäftet som en poetisk dagbok från Södergrans tonårsperiod, när-